

Rapport från naturguidningen Höst i Alby den 8 november 2023

Martina Kiibus

Det här var en guidning som jag tog fram förra året, så den är tämligen ny. Jag tycker det är roligt att ibland hitta och kunna erbjuda nya sträckningar och upplägg på guidningarna och det var också väldigt uppskattat av deltagarna. Det var en lättvandrad guidning så utmaningen var också att reka upp en sträcka som både var mysig, naturskön och inte för kuperad eller svårgången.

Tyvärr lovade prognosen ihållande regn, så av 20 anmälda deltagare blev det en del avhopp. Å andra sidan tillkom det några oanmälda deltagare så vi landade på 14 personer. Info via vänner, biblioteket, min facebook sida och program från tidigare guidningar. En deltagare hade inte varit med sedan innan pandemin, då hon brukade vara med på de rullstolsanpassade guidningarna (i permobil). Nu kontaktade hon mig kvällen före guidningen och frågade om det gick att ta sig fram med rullator vilket tyvärr inte gick men hon bestämde sig för att försöka med stavar istället. Det funkade jättebra och gruppen var otroligt förstående för att det gick lite långsammare ibland.

Vi började vid hållplats Öringe, tog oss därifrån till entrén vid ridskolan där jag introducerade guidningen. Regnet upphörde och sen var det bara lätt regn eller uppehåll under dagen, så det blev en jättefin tur. När vi kommit in en bit i skogen stannade vi och lyssnade och tittade på alla fåglar som rörde sig i trädkropparna och längs stammarna. Nötväcken som sprang upp och nerför en stam, det är den enda fågel i Sverige som kan springa nerför träd. Kungsfåglar som hoppade runt högst upp i topparna. Kungsfågeln är Sveriges minsta fågel och otroligt söt. Och – en flock sidensvansar! Tyvärr lite svåra att se färgerna på i motljuset men ändå så härligt.

Så gick vi till inloppet till Kolardammarna där jag berättade om syftet med Kolardammarna, varför det stod "Här börjar Albysjön" vid gatubrunnar i centrala Tyresö och behovet av dagvattenrening. Visade rensvallret och oljelänsen som är de första stegen i vattenreningen. Vi tittade också på de fantastiska enarna som växer där, så typiska för det öppna landskapet eftersom de är solkrävande. Deras taggiga barr är ett bra försvar mot betande djur.

Gick vidare längs dammarna till sedimentationsdammen där vattnet rinner långsammare så att tunga partiklar som tungmetaller och fosforföreningar kan sedimentera = sjunka till botten. Pratade också om att utöver att bidra till en renare Albysjö så innebär Kolardammarna en ökad biologisk mångfald bland annat i form av olika vattenlevande smådjur samt bäver. Vi tittade på hyddan i dammen och gnagspår längs gångvägen. Pratade om bäverns ekologi, varför den utrotades och hur man lyckades återinplantera den för hundra år sedan. Det var många frågor om bäverns leverne, överhuvudtaget var det en härligt nyfiken och frågvis grupp.

Nästa steg var översilningsytan eller växtbädden där växter som vass och kaveldun fångar upp överskottsnäring från vattnet för att minska mängden näringsämnen som hamnar i Albysjön och som bidrar till övergödning, igenväxning, algblomning och i förlängningen syrebrist.

Fortsatte till tredje dammen eller våtmarken där bakterier och växter fångar in kväveföreningar och omvandlar dem till kvävgas som finns i luften. Pratade om hur värdefullt det är med våtmarker, både som dagvattenrening och för den biologiska mångfalden men även vattenreglering och kolsänkor. Och behovet av att återställa våtmarker eftersom så många har försvunnit från vårt landskap.

Gick vidare till utloppet där det är ett litet vattenfall som en extra syrsättning av vattnet. För oss tog denna promenad från inlopp till utlopp en knapp halvtimme, för vattnet har det tagit ungefär ett dygn. Under det dygnet har 65-85 procent av tungmetallerna, 70% av fosforföreningarna och mindre än hälften av kväveföreningarna renats ut ur vattnet.

Gick till några fantastiska grovstammiga aspar som kantar utloppet. Visade hur man kan känna igen aspar även utan blad och pratade om deras artrikedom, vilken mångfald av växter, djur och svampar som lever i och på aspen. Tittade på några exempel på alla dessa arter, som asphättemossa, blemlav och aspticka, en ticka som lever på äldre stående aspar och rötter aspen lite så att hålhäckande fåglar lättare kan bygga bo. På undersidan av en av asptickorna var det ett nät av en svampmygga, en ganska nyupptäckt organismgrupp, det lär finnas 1000 svampmyggearter bara i Norden!

Vid en annan asp är det som härliga fantasieggande håligheter under rötterna. Här tittade vi på lite fler mossor och lavar, som cypressfläta, husmossa och filtlav samt ormbunken stensöta. Husmossa har använts för att täta mellan timmerstockar. Den har bakterier som gör motsatsen till det våtmarkens bakterier gör, nämligen fångar in kvävgas från luften och omvandlar till kvävenäring och är på så sätt viktiga för att skogen ska växa. En liten stinknäva blommade så deltagarna fick dofta på dess blad som gett upphov till namnet. Här stod vi rätt länge, deltagarna upptäckte mer och mer. Former som fick dem att associera fritt, olika mossor, lavar och tickor. ISå roligt när människor stannar upp och spanar och njuter av det som finns just på en plats.

Så småningom vände vi och gick vidare längs den slingrande Fnyskbäcken som meandrar fram i landskapet. På en granhögstubbe var det fullt av vackra klibbtickor. Som i sin tur hade otroligt vackra diamantliknande vattendroppar på sig. Klibbtickan drar ut vatten från granen och torkstressar den så att äldre och försvagade granar till slut knäcks. Den banar också väg för många andra arter, varav flera ovanliga skalbaggar. Så klibbtickan är ett tecken på höga naturvärden. Här stannade vi också länge och fotograferade och tittade på de vackra dropparna. Vi tittade också på en fantastisk dubbelstammad asp med mängder av asptickor.

Gick vidare in i hagen till kattuggleboet. Och – kattugglan visade upp sig så fint till allas glädje! Berättade om kattugglan och att nu på hösten och vintern kan man höra den ropa i Alby om kvällarna. Ett underbart ljud, som jag försökte härma.

Vi tittade också på en fin mossa, nämligen palmossa som ser ut som små miniträd uppifrån. Och så beundrade vi de fantastiska grovstammiga ekarna, som ju hyser en ännu rikare mångfald av arter än asparna. På en av ekarna växte det som våningar av ekticka en rödlistad svamp som är knuten till hagmarksmiljöer och också ett tecken på de höga naturvärdena i Alby.

Här vände vi och tog en annan väg än jag brukar gå, dels eftersom det var så lerigt i hagen, dels för att jag ville erbjuda en ny sträckning. Så vi gick ut mot den stora gångvägen (skidspåret) och så tog vi en lov upp i skogen på andra sidan vägen för att titta lite på de fina mossorna. November är verkligen en perfekt månad för att titta på mossor, de är så härligt fuktigt gröna och frodiga nu. Pratade om att det finns över 1000 mossarter i Sverige, att det är här vi hittar en stor del av skogens mångfald. Och att om man tittar närmare så är det inte ett jämngrönt mosstäckle utan det är en mängd olika nyanser. Som den bruna husmossa, den mörkgröna björnmossan, den klargröna kvastmossan, den ljusgröna väggmossan och den neongröna kammossan. Även väggmossa har kvävefixerande bakterier precis som husmossa och bidrar på så sätt till skogens tillväxt. Bad deltagarna känna på det tjocka härliga mosstäcklet, dvs skogen är så gammal att det växer mossa på den! Citerade Barbro Hörberg: ”Med ögon känsliga för grönt.”

Vi kom också in på hur viktig mossan är för fuktbalansen i skogen. Nästa mossor var vitmossa som utöver att vara viktig för fuktbalansen också är antiseptisk och torvbildande. Det gör att den dels är ett fantastiskt historiekärl eftersom det som hamnar i vitmossemossor blir otroligt välbevarat men också att den är en fantastisk kolsänka. Så länge den får växa i fred. Bryts den som torv blir det istället en kolbomb och det är faktiskt vi som väljer.

Gick ett stycke på den breda gångvägen innan vi vek av in i skogen på stig som slingrade sig genom skogen bort mot Ahlstorp. Här valde deltagaren med gåsvårigheter att fortsätta gångvägen och möta oss i Ahlstorp. En av mina stammisar följde med henne så att hon inte skulle behöva gå den sträckan själv.

På en död granlåga var det fullt av spår av larvgångarna av vågbandad barkbock, en ovanlig skalbagge som behöver döda granar för att leva och föröka sig. Det är en så kallad signalart som signalerar höga naturvärden och återigen ett tecken på vilken fin skog Alby är. Pratade också om hur viktigt det är med döda träd för livet i skogen, att det är en förutsättning för en levande skog.

Gick upp på lite magrare hållmarker där markfloran ändrade karaktär till mer lavar istället för mossor. Lavar som olika renlavar och islandslav. Förklarade skillnaden mellan lav och mossa och att lavar växer långsamt och är känsliga för slitage så man bör röra sig varsamt i

lavklädda marker. Här växte det också torktåliga växter som lingon och ljung istället för blåbär som vi hittade i mossan. Ett gammalt ord för ljung är ling så lingon betyder bäret som växer med ljung. Och det träd som dominerade var tall, vars djupgående rötter gör att den kan växa magrare och torrare än gran. En av deltagarna sade: ”Vad tyst det är!”, så vi stod en stund och bara lyssnade på och njöt av tystnaden.

Fortsatte längs vår stig till en gammal gran som var översållad av lavar som blåslav, näverlav och tagellav. Pratade om att många lavar som t ex de hängande lavarna är känsliga för luftföroreningar så denna rikedom av lavar vittnar dels om att vi rör oss i en äldre skog (eftersom de växer långsamt), dels att det är en bra luft.

Så kom vi till ett fuktigare stråk där vi repeterade några mossor och pratade om mossornas evolution. Det var de första landväxterna men de har inte helt släppt beroendet av vatten eftersom de är beroende av vatten för sin befruktning som sker med små spermier och motsvarighet till ägg istället för ståndare och pistiller som fröväxterna har. De har heller inga rötter och kärl som kan transportera vatten och näring mellan växtens olika delar så alla mossornas celler tar upp vatten och därför måste de leva fuktigt.

På en torraka var det fullt av småspik, små små svampar som ser ut som nubb, som deltagarna fick titta på i mina fina luppar. Alltid lika roligt att höra de förundrade utropen när man lyckats få in de små svamparna eller lavarna i luppen!

Så kom vi upp på lite hållmarker igen som var klädda av renlav och islandslav. Berättade att renlav fått sitt namn av att renarna äter den men att det kommit rapporter från Norrbotten om att samer behövt stödutfordra renar pga bristen på lavar. Minst sagt skrämmande!

Nedanfö hällen växte det blåmossa, en kuddlik mossa som växer långsamt (0,5-1 cm per år) och kan bilda höga kuddar. När kuddarna är över en halvmeter så är blåmossan också en signalart som vittnar om att det är en orörd skog.

Fortsatte till en ek som växte på berget, inte en typisk ekplats. Troligen har den hamnat där med hjälp av någon nötskrika. Men dessa senvuxna ekar kan ha väl så hög mångfald som de grovstammiga ekarna vi såg i hagen. På hållarna växte det färglav, bägarlav och kochenillbägarlav. Så fin med röda kanter på bägarna. Linné som var minst sagt ointresserad av lavar och kallade dem Naturens fattigpöbel gav åtminstone namn till kochenillaven eftersom den är så snygg!

Från eken hängde det långa sjok med skägglav. Visade hur man kan skilja skägglav från tagellav och precis som tagellaven vittnar skägglaven om ren luft och orörd gammal skog.

Så kom vi fram till Ahlstorp där jag berättade om båtsmanstorpets historia medan vi tog vår fikapaus tillsammans med dem som gått raka vägen dit. Det blev en skön paus där alla satt runt picknickborden och pratade och delade med sig av sina matsäckar.

Efter fikat pratade jag om slåttern som brukar äga rum vid Ahlstorp i mitten av augusti varje år och välkomnade alla att vara med. Pratade också om ängens rikedom när det gäller biologisk mångfald och att slåttern innebär att ängens blommor får en chans att leva. Precis som med gammelskogen så har vi försvinnande lite ängsmarker kvar i Sverige så det gäller att vårda de få spillror som finns kvar.

Häri från fortsatte vi över gångvägen till en höjd med tallar. På en av tallarna växte det en tallticka, ännu en signalart. Talltickans fruktkropp dyker inte upp förrän tallen är minst hundra år gammal, ofta är tallen 150 eller 200 år eller ännu äldre. Så den signalerar gamla tallar men också skyddsvärda tallbestånd. Ofta där man hittar talltickan så finns det många andra ovanliga och hotade arter.

Fortsatte till resterna av det gamla torpet eller backstugan Västerdal och pratade om hur fattigt det var för de flesta för drygt hundra år sen. En deltagare ville att jag skulle berätta om barkbröd och hur man gjorde det, så vi kom in på tallbarkens höga c-vitaminhalter som man ju tog tillvara när man blandade barken i mjölet.

Gick vidare till foten av ett berg där asprötter liksom väller ner som ett härligt vattenfall. En otroligt läcker plats. Framför berget är det en liten hassellund. På ett par av rötterna växer en av mina favoritmossor, nämligen rosmossa. Så otroligt fin, som en liten blomma! En deltagare tyckte den liknade hans favoritblomma skogsstjärna.

Gick vidare till en öppen mark framför en ekkulle. Här pratade jag om den mångfald av biotoper eller naturtyper som vi mött på vår relativt korta sträcka och att denna mångfald av biotoper möjliggör en mångfald av arter eftersom olika arter har olika behov av livsmiljöer. Men också att det finns arter som t ex groddjur eller nötskrikan som är pendlare, som lever i flera miljöer. Då är det viktigt att dessa miljöer är hyfsat nära varandra och att det inte finns stora spridningsbarriärer som vägar mellan dem. I Albys mosaikartade landskap kan dessa pendlare röra sig fritt mellan sina olika livsmiljöer.

Så kom vi ut på ”huvudgångvägen” vid kohagen igen. Några aspar var alldeles orangegula av vägglav. En lav som behöver näringsrikt damm och därför växer på aspar vid eller i hagmarker men också på strandklippor där den får näring från fågelspillning.

Sista stoppet var järnåldersgravfälten vid Alby och Uddby, berättade om deras historia och att –by som efterled antyder spår från järnåldern. Här sammanfattade vi också dagens guidning. Deltagarna var sååå nöjda och tyckte det var en så fin och härlig tur, att det hade varit en så mysig grupp, underbar natur och – en fantastisk guide. Jag sade att det som formar en guidning är just de tre delarna; naturen, gruppen och jag som guide och att alla vi behövs för att det ska bli bra. Det blev så tydligt när alla pratade med varandra, upptäckte saker tillsammans, delade med sig av sina upptäckte och sitt bröd, hjälpte deltagaren med gåsvårigheter och hade kul tillsammans. Några av höjdpunkterna var kattugglan, rosmossan,

mossorna, att få upp ögonen för alla nyanser av grönt, tystnaden, ”att vara tillbaka igen!” och hela guidningen